

Andrzej Bendziński

Pałac w Ciężeniu i jego funkcje biblioteczne

Biblioteka 3 (12), 33-37

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAŁAC W CIAŻENIU I JEGO FUNKCJE BIBLIOTECZNE

Pierwsze wzmianki o istnieniu Ciążenia pochodzą z drugiej połowy XII w. Pozostawał on w latach 1260–1818 w rękach biskupów poznańskich i był ich letnią rezydencją. Janko z Czarnkowa wspomina w swojej kronice o pięknych ogrodach otaczających siedzibę biskupią¹. Obecny pałac wzniesiono na polecenie biskupa Teodora Czartoryskiego w latach 1760–1768. Architekt wywodzący się z kręgu budowniczych rezydencji warszawskich, prawdopodobnie Józef Sacco, zaprojektował pałac składający się z wysokiego, trzykondygnacyjnego budynku głównego, do którego od wschodu i zachodu przylegały – połączone z nim galeriami – dwukondygnacyjne pawilony i parterowe oficyny. Z powodu śmierci Teodora Czartoryskiego pałac nie został wykończony. Nie wybudowano wschodnich pawilonów i oficyn. Dopiero Ignacy Raczyński, od 1794 roku biskup poznański dokończył budowę pałacu w obecnej formie². Dobra ciężańska w 1818 roku przeszły na własność państwa i zostały nadane pułkownikowi Wacławowi hr. Gutakowskiemu. W rękach Wacława Gutakowskiego pozostawał Ciężen do 1860 roku³. Później stał się własnością innych rodzin ziemiańskich. Po wojnie w pałacu mieściła się do 1964 r. szkoła podstawowa. Od 1968 roku pałac stał się siedzibą filii Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu i dcmem pracy twórczej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

W 1968 roku, w chwili przejścia pałacu przez Bibliotekę Główną UAM zakładano, że obiekt będzie pełnił przede wszystkim funkcję magazynu składowego, w którym będą przechowywane dublety oraz wartościowe, lecz mało wykorzystywane inne zbiory Biblioteki. Pozwalało to zwozić część przeciążonych magazynów w Poznaniu na nowe nabytki poszukiwane przez czytelników. Zgodnie z tymi założeniami przygotowano plany i przeprowadzono w latach 1970–1975 remont pałacu. Już w trakcie remontu przewieziono do Ciążenia te partie zbiorów, które miały być składowane w magazynie. Znalazły się tam:

- (1) opracowane 29.000 woluminów i część nieopracowanych zbiorów masonskich;
- (2) część starych druków – 40.000 wol.;
- (3) stare dysertacje niemieckie;
- (4) 3.600 opracowanych wydawnictw medycznych;
- (5) tzw. *rossica*, druki zwarte i czasopisma pochodzące ze zbiorów gimnazjów byłej Guberni kaliskiej;

¹ *Kronika Janka z Czarnkowa*, Lwów 1907, s.72-73.

² Janina Myślińska: *Pałac biskupi w Ciążeniu*, "Biuletyn Historii Sztuki", R.20 : 1958, Nr 3/4, s.404-405.

- (6) dalsze egzemplarze gazet współczesnych,
- (7) dublety.

Razem znalazło się w Ciężeniu około 180.000 woluminów.

Zgodnie z przyjętymi założeniami pomieszczenia magazynowe wyposażono w regały o wysokości 4,40 m. Pozostawiono jedynie wąskie przejścia między regałami, co przy założeniu rzadkiego korzystania było rzeczą słuszną i sprawdzilo się w wypadku wydawnictw w języku rosyjskim, starych druków i dysertacji. Wąskie przejścia między regałami później utrudniały pracę w księgozbiorach, które okazały się wykorzystywane – w dubletach i w zbiorach masonskich. W pierwotnych planach magazynu składowego zakładano skromne pełnienie przez filię w Ciężeniu funkcji udostępniania zgromadzonych zbiorów. Przewidywano utworzenie czytelnicy, z której mogliby korzystać zainteresowani. Dla nich pozostawiono osiem pokoi gościnnych na drugim piętrze. W jednej z sal parterowych, która nie mogła być wykorzystana do celów magazynowych przewidywano utworzenie biblioteki wiedzy rolniczej, głównie dla ludności miejscowej. Książki dla tej biblioteki miały pochodzić z druków uzyskanych drogą egzemplarza obowiązkowego, a nie mieszczących się w profilu Biblioteki³.

Zakończenie remontu w 1980 roku pozwoliło na nowe spojrzenie na zasady zagospodarowania pałacu w Ciężeniu, ukazało wszystkim wartość zabytkową obiektu. Użytkowanie pałacu jako wyłącznie magazynu składowego nie pozwalało na wyeksponowanie tych wartości. Postanowiono więc wykorzystywać obiekt zarówno jako magazyn składowy jak i dom pracy twórczej oraz ośrodek konferencyjny.

Opracowana na początku 1982 r. pierwsza koncepcja równorzędnego traktowania zadań bibliotecznych i wynikających z uznania pałacu za dom pracy twórczej UAM nie stawiała jeszcze nowych zadań części bibliotecznej obiektu. Zadania te zaczęły ulegać zmianie stopniowo, w czasie etapu przejściowego koncepcji wykorzystania pałacu. Etap ten mieścił się pomiędzy zakończeniem remontu kapitalnego bryły budynku a zakończeniem konserwatorskiej restauracji pałacu.

Największe zmiany w określeniu funkcji bibliotecznych Filii przyniosło ożywienie zbiorów masonskich Biblioteki poprzez rozpropagowanie faktu ich istnienia i przyciągnięcie do ich naukowego wykorzystania badaczy z całej Europy. Już utworzenie wydzielonego zbioru *masoników* w 1959 r. było oznaką właściwej oceny wartości tych zbiorów. Mimo to zbiór ten do lat osiemdziesiątych był słabo wykorzystywany i jako zbiór martwy trafił do Ciężenia. Ożywienie zbiorów masonskich ułatwiło powołanie w strukturze Biblioteki Uniwersyteckiej w latach 1981–1992 Samodzielnej Sekcji, od 1992 r. Pracowni Zbiorów Masonskich, która miała się zająć opracowaniem tego wartościowego, lecz mało wykorzystywanego zbioru. Od lat siedemdziesiątych przygotowywano w bibliotece zdublowany katalog zbiorów masonskich, który po ostatecznym uzupełnieniu przez pracowników Sekcji Zbiorów Masonskich trafił w 1983 roku do Ciężenia. Od tej pory poszerzyły się funkcje biblioteczne realizowane przez pracowników Filii o elementy opracowania zbiorów związane z dopisywaniem do katalogu dal-

---

³ Program zagospodarowania Filii Biblioteki Głównej w Ciężeniu z dnia 3 III 1982. (maszynopis), s.12,2.

szych tomów lub roczników dzieł opracowanych wcześniej w Bibliotece w Poznaniu. Wielofunkcyjność Filii w Ciężeniu umożliwiła wykorzystanie zbiorów masońskich na miejscu przez czytelników z zewnątrz, a zwłaszcza zagranicznych. To wszystko spowodowało, że zbiory masońskie stały się już w latach osiemdziesiątych podstawową i żywą częścią zbiorów przechowywanych w Ciężeniu⁴. One też określają większość funkcji bibliotecznych spełnianych obecnie przez Filię.

W latach osiemdziesiątych powstała także interesująca koncepcja urządzenia czytelnicy zbiorów podworskich, których fragmenty znalazły się w zasobie dubletów Biblioteki. W latach 1982–1985 wydzielono z całego zasobu dubletów resztki zbiorów podworskich i zgromadzono je na regałach jednej z sal, której wystrój starano się zaaranżować na wzór dawnej biblioteki w dworze ziemiańskim. Po kolejnych zmianach zagospodarowania sal w pałacu, realizację tej koncepcji odłożono do czasu zwolnienia jednej z sal używanych obecnie jako magazyn.

Po zakończeniu restauracji głównego budynku i przejęciu pozostałych budynków kompleksu pałacowego ostatecznie ukształtowała się koncepcja wielofunkcyjnego wykorzystania Filii. Jest ona obecnie ośrodkiem konferencyjnym UAM, domem pracy twórczej oraz ważną częścią Biblioteki Uniwersyteckiej. W Filii przechowuje się, udostępnia oraz częściowo opracowuje zbiory masońskie i prowadzi informację o tych zbiorach. Filia jest również magazynem składowym dubletów części starych druków i gazet. Tej koncepcji są podporządkowane wszelkie prace remontowe, restauracyjne i adaptacyjne, zwłaszcza w niedawno przejętych częściach kompleksu pałacowego. Przyjęcie tych założeń spowodowało ostateczne odrzucenie nie zrealizowanego projektu utworzenia w pałacu biblioteki wiedzy rolniczej. Konkretyzację zadań Filii ułatwiło przeniesienie części zbiorów opracowanych do Poznania, w związku z otwarciem nowego magazynu Biblioteki. Z Ciężenia wywieziono czasopisma medyczne i wydawnictwa rosyjskie oraz większość starych druków. W zamian sprowadzono do Ciężenia pozostałą część nie opracowanych druków masońskich.

Podstawową funkcją biblioteczną naszej filii jest przechowywanie i ochrona zgromadzonych tam zbiorów. W budynku głównym przechowuje się zbiory masońskie, pozostawioną część starych druków, stare dysertacje niemieckie i część dubletów. Pozostała część dubletów i dalsze egzemplarze gazet są przechowywane w przejętej oficynie kompleksu pałacowego. Plany restauracji kompleksu pałacowego przewidują przeznaczenie do celów bibliotecznych dawnej wozowni pałacowej, wielokrotnie przebudowywanej. Planuje się utworzenie w niej magazynu bibliotecznego, spełniającego wszystkie kryteria nowoczesności (wysokość pomieszczeń, nowoczesne rozwiązania półek, klimatyzacja). Perspektywnie budynek ten będzie magazynem dla wszystkich zbiorów znajdujących się w pałacu.

⁴ Andrzej Karpowicz: *Zbiory masońskie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, "Ars Regia", R.1 : 1992, Z.1, s.148-156.

Przez określenie ochrona zbiorów rozumiem wykonywanie prostych zabiegów w rodzaju: zawijanie w papier podniszczonych broszur, natłuszczanie skórzanych opraw oraz kierowanie szczególnie cennych obiektów do kompleksowej konserwacji.

Zbiory masońskie wielokrotnie były przesuwane, zmieniano też miejsce ich lokalizacji. W chwili obecnej opracowane zbiory masońskie stanowią zwarty zbiór, nad którym łatwo zapanować. Dzięki temu możemy na przykład udostępnić zainteresowanym czytelnikom partie zbioru uporządkowane według sygnatur poprzednich właścicieli.

Pracownicy filii zajmują się również opracowaniem zbiorów. Dotyczy to przede wszystkim masońskich czasopism i dzieł wielotomowych, które są dopisywane do znajdującego się w Ciążeńiu katalogu zbiorów masońskich. Corocznie dopisuje się do katalogu ciążęńskiego od 500 do 1.500 woluminów. Katalog *masoników* w Ciążeńiu jest uzupełniany kartami katalogowymi druków nowo opracowanych. Księgi inwentarzowe zbiorów masońskich znajdują się w Poznaniu, dlatego w Ciążeńiu jest prowadzony inwentarz kartkowy tych zbiorów.

Najwięcej czasu i uwagi zajmuje pracownikom naszej filii udostępnianie przechowywanych tu zbiorów. W zasadzie udostępniamy wszystkie opracowane zbiory. Najmniej starodruków, najwięcej czasopism.

Zbiory masońskie z Ciążenia były udostępniane sporadycznie w czytelniach w Poznaniu, ostatnio – za sprawą rozgłosu, który otacza te zbiory - wytworzyła się praktyka, że zainteresowani czytelnicy przyjeżdżają do Ciążenia, by na miejscu skorzystać z naszych zbiorów. Katalog zbiorów masońskich znajduje się na drugim piętrze części pałacu dostępnej dla osób wynajmujących pokoje. Dla potrzeb czytelników zagranicznych przy katalogu są wykładane schematy klasyfikacji rzeczowej w językach francuskim i niemieckim. W razie potrzeby są powielane dodatkowe egzemplarze tych schematów. Składane na czytelnianych rewersach zamówienia są realizowane do godz. 15⁰⁰. Warunki panujące w pałacu umożliwiają oderwanie się od codziennych obowiązków, sprzyjają koncentracji uwagi czytelników i zwiększają efektywność pracy. Dlatego też procedura udostępniania zbiorów oraz warunki, jakie udało nam się stworzyć w Ciążeńiu zyskały uznanie wielu czytelników. Środowisko badaczy problematyki masońskiej nie jest zbyt liczne, dlatego też liczba przebywających w Ciążeńiu tego typu czytelników nie jest zbyt duża i nie przekracza 10–20 osób w jednym roku. Często goście ci przybywają w kilkuosobowych grupach. Wypożyczenia dla tych osób liczą wsumie do 350 woluminów rocznie. Sporym ułatwieniem dla czytelników jest możliwość korzystania na miejscu z kserografu.

Z myślą o tych czytelnikach przygotowano wielojęzyczne ulotki, prospekty i informatory dotyczące zasad korzystania ze zbiorów i warunków zakwaterowania w pałacu. Ważną częścią działalności są kwerendy rzeczowe, najczęściej związane z poszukiwaniem informacji o przynależności jakiejś osoby do wolnomularstwa. W holu parterowym pałacu w dwóch gablotach znajduje się stała ekspozycja druków masońskich. W jednej z nich są prezentowane dziewiętnastowieczne, w drugiej współczesne polskie publikacje naukowe poświęcone wolnomularstwu.

Podobne informacje przekazuje się uczestnikom wycieczek, zwiedzających pałac w Ciężeniu.

W czytelni zbiorów masonskich zgromadzono dobrze zachowane i posiadające piękne, barwne oprawy druki masonskie oraz dzieła ilustrowane. Wystrój sali zaaranżowano w ten sposób, że dominuje w niej charakterystyczny dla masonerii kolor błękitny. Wyposażono ją w niektóre symboliczne elementy wystroju, jak kolumny i tzw. ko-bierzec wolnomularski. Znajduje się tu gablotka, w której eksponowane oryginały dokumentów lub ich kopie oraz kilka symbolicznych przedmiotów masonskich, otrzymanych w darze od czytelników-wolnomularzy.

Przygotowany został folder *Pałac w Ciężeniu* autorstwa Andrzeja Bendzińskiego i Andrzeja Karpowicza. Wersja tego foldera w języku niemieckim ukazała się dwukrotnie w czasopiśmie "Ars Regia". Doświadczenia wyniesione przy opracowaniu tego foldera ułatwiły opracowanie krótkiego, dwujęzycznego foldera "*Ciążeń-Pałac-Park. Masoniki*". Na temat pałacu i gromadzonych w nim zbiorów przygotowano w ciągu ostatnich sześciu lat kilka programów emitowanych w telewizji ogólnopolskiej i lokalnej, poznańskiej. Współpracowali w ich przygotowaniu pracownicy merytoryczni filii i Pracowni Zbiorów Masonskich. Kilkakrotnie odbyły się w Ciężeniu popularyzacyjne wykłady poświęcone historii zabytku. Innymi tematami wykładów prowadzonych w Ciężeniu jest szeroko rozumiana problematyka wolnomularska.

Pałac w Ciężeniu jest bardzo dogodnym miejscem do organizowania sesji naukowych. Trzy z nich zasługują na pewną wzmiankę. Pierwsza poświęcona problematyce gospodarki dubletami w polskich bibliotekach uniwersyteckich odbyła się w dniach 28-29 maja 1984 roku⁵. Kolejne to spotkanie inaugurujące działalność fundacji *Sztuka Królewska w Polsce*, w dniach 5 i 6 września 1992 roku. W części naukowej spotkania zostały wygłoszone referaty dotyczące zbiorów masonskich w Ciężeniu i muzeum w Dobrzycy⁶. Największą imprezą naukową związaną ze zbiorami masonskimi w Ciężeniu była sesja Europejskiego Stowarzyszenia Muzeów Wolnomularskich w dniach 23-26 maja 1996 roku⁷.

Dzięki działalności informacyjnej Filii Biblioteki Uniwersyteckiej i zgromadzeniu w jednym miejscu unikalnej w skali Europy kolekcji literatury masonskiej Ciążeń istnieje i funkcjonuje w świadomości ludzi nauki w Polsce i za granicą.

⁵ Sprawozdanie: *Roczniki Biblioteczne*, R.28 : 1984, z.1/2, s.463-466.

⁶ Teksty referatów: *Ars Regia*, R.1 : 1992, z.1, s.148-156; sprawozdanie: *Ars Regia*, R.2 : 1993, nr 1, s.140-142.

⁷ Sprawozdania: *Bibliotekarz*, 1996, nr 11, s.20-22; *Przegląd Biblioteczny*, R.64 : 1996, z.4., s.361-363; *Ars Regia*, R.6 : 1997, nr 1, s.249-255.

ABSTRACTS

Maria Jagielska: Materials pertaining to the activity of the Association of Polish Patriots of the Lwów district in the holdings of Poznań University Library. Part I. Repatriation action of Polish cultural values from Ukraine in the years 1945-1946.

The Lwów Civic Committee for the Assistance of Warsaw was set up spontaneously shortly after the outbreak of Warsaw Uprising. Its membership was all-inclusive and exceeded any party-affiliation. The experiences gathered in its social activity were used by Lwów citizens in the activities of another committee, this time officially established and with the consent of the Russian authorities, namely the Regional Board of the Association of Polish Patriots (ZPP) headed by Professor Mazur. From the very beginning of its existence the Regional Board kept its distance from the communist-infiltrated General Board in Moscow. Contrary to orders from its HQ, the regional board in Lwów managed to transport to newly-established Poland local scientific, cultural and technical values from the former Lwów voivodeship. The treasures of Polish culture were sent to the address of the Academy of Science and the National Museum in Kraków. Poznań University had its considerable part in the action: the contact person between the academic community of Lwów and that of Poznań was Prof. Franciszek Wokroj. The materials of the Regional Board of ZPP in Lwów have been transported to Poznań University Library.

Jakub Skutecki: Kaiser Wilhelm's II visit to Poznań in 1902.

Iconographical material showing Kaiser Wilhelm's II visit to Poznań in 1902. Commentaries of Polish daily press. History depicted in picture post cards. Items from the collection of Poznań University Library.

Andrzej Bendziński: Ciąża Palace and its library functions.

In 1968 Poznań University Library took over the 18th century palace at Ciąża and adapted the structure for a book stock repository. After the restoration of the building the service it provided has been expanded and the palace has also become a guesthouse, conference hall and a branch library. The decision to provide access to the main collection housed in the palace, i.e. the masonic collection, imposed onto the branch library all the requirements needed for a research library. Its basic function, however, is still preservation of masonic literature, duplicate copies, old books, and periodicals. The remaining functions of the library are the same as for any library and include typical library procedures for tackling its collection. Its specific character, however, lies also in widening its didactical function pertaining to the historic character of the building.

Helena Olszewska: Acquisition and the use of current periodicals at Poznań University Library in the years 1992-1998.

The emergence of scientific periodicals and their importance in libraries. Acquisition of scientific periodicals at Poznań University Library. Analysis of the usage of current periodicals. An attempt at rationalisation of the process of acquisition. Weeding of unused material as the base for further service improvement in the reading room.

Zdzisław Szkutnik: The accessibility of electronic versions of scientific periodicals.

The article evaluates new developments in reorganisation of the access to the ever-growing number of electronic periodicals. Specific methods of the access have been presented (via libraries, library organisations, agents in the book and journals market, publishers), and has been supplemented with interesting offers as well as with price listings and exemplary licence agreements of selected publishers (e.g. Elsevier, MCB University Press). It has been stressed that the target group of the most of the integrated links are library consortia. The article is an illustration of technological modernisation of publishing activities of publishers and in the librarianship in the transition period.